ſelle üle, et meie rahwaſt tahetakſe Sakſu teha, ja nimelt õppinud Eeſtlaste poolt. Seſt ſtis ka tuleb, et Sakſa asjaſt ja haridusſeſt mitte enam lugu ei peeta, nagu ſee eñnemuiste ſündis, kus kõik, mis Saksteſt tuli, nagu mõneks ülemaks ja jumalikuks asjaks peeti. Eesti mehed tõusewad üles, kirjutawad raamatuid ja peawad oma ſündimiſe olekut halliks. Nemad ei arwa ſeda enam hääks, kui rahwas oma pärisloomule ſelga pöörab ja Sakſaks ehk mõneks muuks ſaab. Seſt on ſtis ka kaunis hõlbus mõista, kuſt nimelt need kaebtuſed Sakslaste ſeas tõusewad, et meie rahwas tänamata on. See ei ole aga mitte nõnda, ſeſt meie peame küſima: Kas on üleüldſe üks rahwas teiſele tänu wõlga? Mina pean oma poolt ütlema: ei ole. Kui Sakslaſed olekſiwad ſtia tulnud ja armastuſeſt waeste paganate wastu ſtia ristiusku ja waimu harimiſt toonud ja ſtis — ſtit jälle ära läinud, ſtis olekſime neile tänu wõlga olnud. Nemad on aga ſtia jäänud, meie rahwaſt orjapõlwe alla waotanud, nemad on kõik meie maa rikkuſe ja wara omale wõtnud, meie maa rahwal ei ole muud kui waeſus järele jäänud, ja weel praegu on kõik paremad kohad meie maal nende käes, ſelle päraſt on nad ſelle waewaliſe waimu-harimiſe eeſt, mis nad ſtia on toonud, küllalt palka ſaanud, miks neil weel tänu waja on? Iga mees teab, kus rikkus ja wara on, ſääl on ka waimu harimine, ilma ſelleta jääb ka ſagedaste kõige parem waimu idu kängu. Küſime ſtis nüüd weel: Kas olekſime ſtis koguni pimeduſe ſiſſe jäänud, kui Sakslaſed ſtia tulemata olekſiwad jäänud? Minu arwamine on, et ſee ialgi wõimalik ei oleks olnud. Waimuharimine ja ristiuſk ei ole mitte üksi Sakſa rahwa waid kõige maailma oma, kui ta ſtis meile üheſt kohaſt ei oleks tulnud, ſtis ometi teiſeſt kohaſt. Kui ſtis waimu harimine meile Sakslasteſt ei oleks tulnud, ſtis ei oleks ta ometi mitte tulemata jäänud. Hää meelega taban nendega ühes koos elada ja rahu pidada, bää meelega nende hästi mõtlew ja truu naaber olla, aga tänu — ei ole waja. Meie rahwas ei ole ſtis Sakſa rahwalle mitte waimu harimiſe ja ristiuſu eeſt tänu wõlga. Sellega ei taha ma mitte ütelda, et meie nende waenlaſed peakſime olema. Aga tõſi jäägu tõeks ja õigus õiguſeks. Nende kõrwas

tahame ſeista, mitte nende all. Meie tahame rahwas olla niiſama kui iga rahwas ennaſt nüüd tunneb rahwa olewat. Meile õeldakſe: Mis maksab Eesti rahwa ja tema iſeloomu eeſt hoolt kanda, tema on wäga wäike rahwas ja peab teiste suuremate rahwastega ühte ſula maja ühte ſulatatama, teda peab ära ſakſastatama ehk wenestatama, ſee on teiſe ſõnaga: ta peab maa päält ſuutumaks ära kaduma; Eesti maad, Eesti rahwaſt ega Eesti keelt ei pea kusgilt enam leitama, kõik ſee koht, kus nüüd Eeſtlaſed elawad ja oma keelt räägiwad, peab Sakſa maaks ſaama ja ſtin Sakſa keelt räägitama ehk mõnda muud keelt. Eesti keelt ei pea enam räägitama ega haritama, ſeſt ta peab lõppema, ta on ärakadumiſe ja häwituſe oſa ja pärandus. Meie aga, kes oma rahwa ſeas oleme kaswanud, kes oma keele ſees oleme eſimeſed armuſõnad kuulnud, meie, kellele meie rahwa iſeloom iſeeneſeſt on ſiſſe kaswanud, meie, kes oma lapſepõlwe, oma wanemaid peame auustama ja halliks pidama, meie ei wõi niiſuguſt mõtet mitte hääks arwata, meie peame oma iſewiiſi, rahwa ja keele, ſee on oma rahwuſe eeſt ſeisma, tema eeſt hoolt kandma, teda armastama ja mitte eneſte käeſt ära wõtta laſkma. Tõſi on, et meie maa ja rahwas wäike on, aga ſtisgi mitte ainumugi nii wäike, et hoiñme wõi ülehoiñme juba tema ſurmapäew on. Rahwal, mis terwe million hinge ſuur on, on weel wäga palju elujõudu ſees. Aga kui meie ka hulga pääle waatama peame, ſtis peame ometi ütlema, et iſamaa armastus mitte ſeſt ei tule, kas oma rahwas üks million ehk wiiskümmend millioni ſuur on: iſamaa armastus tuleb ſüdamesſe niiſama kui wanemate armastus, ei waata mitte oma rahwa ſuuruſe waid üleüldſe ſelle pääle, et rahwas on ja elab, ja et ſee rahwas elab, püüab iſamaa armastus tema elu kõrgendada ja ülendada, teda teiste rahwaste ſilmas auu ſiſſe tõsta. Iga iſamaa poja kohus on ſelle auu hääks tööd teha ja mitte oma rahwuſe mahamatjaks ja hauakaewajaks heita."

Suure imekspanemiſega kuulas Anu ſeda Mardi juttu. Sedaſuguſeid ſõnu ei olnud ta ialgi eñne kuulnud. Ta oli küll enne iſe oma aruſt tumedalt aimanud, et meie Eesti keelele ſelle läbi ülekohut tehtakſe, kui temaſt mitte nii lugu ei peeta,